

YENİ ASUR DÖNEMİ YAZILI KAYNAKLARINDA BİT-BAHİYANİ ARAMİ KRALLIĞI

H.Hande DUYMUŞ FLORIOTI*

ÖZET

M.Ö.I.Binyıl başlarında Mezopotamya'ya göçler halinde akan Arami aşiretlerinin, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde küçük devletler veya krallıklar şeklinde yapılandığı görülmektedir. Bu devletlerden birisi de, başkenti Guzana olan Bit-Bahiyani Arami Krallığı'dır. Bit-Bahiyani Krallığı, Anadolu-Suriye sınırında bulunan stratejik konumu ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Coğrafi yakınlığından dolayı bu krallık, Anadolu-Suriye ve Mezopotamya'daki büyük devletlerle siyasî ilişkiler kurmuş ve bu ilişkiler neticesinde, isimleri, Yeni Asur Dönemi yazılı kaynaklarına geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bit-Bahiyani Krallığı, Tel-Halaf, Guzana, Arami, Yeni Asur Dönemi.

ABSTRACT

BIT-BAHIANI ARAMAIC KINGDOM IN THE NEO-ASSYRIAN WRITTEN SOURCES

At the beginning of the First Millennium BC, Aramaic tribes which came to Mesopotamia were structured as a small states or kingdoms in the regions around Northern Syria and Southeastern Anatolia. Kingdom of Aramaic Bit-Bahiani was one of those states. Guzana was the capital city of this kingdom. Kingdom of Bit-Bahiani

* Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli, hhduymus@pau.edu.tr.

had an important location on its strategic position in the Anatolian-Syria borders. Because of geographical proximity to Anatolia-Syria and Mesopotamia, this kingdom had relationships with major political states in Anatolia-Syria and Mesopotamia. As a result of these relationships, the name of Bit-Bahiani was recorded in the Neo-Assyrian sources.

Keywords: Kingdom of Bit-Bahiani, Tel-Halaf, Guzana, Aramean, Neo-Assyrian Period.

GİRİŞ

Eski Yakındoğu tarihinde M.Ö.II.Binyıl sonları, I.Binyıl başları ayrı bir öneme sahiptir ki, bu geçiş döneminde önce Ege Kavimler Göçü meydana gelmiş, sonra da Arami aşiretleri Anadolu ve Mezopotamya başta olmak üzere Kuzey Suriye ve hatta Akdeniz’in doğu kesimlerine kadar yayılmaya başlamışlardır. Arami göçleri, Ege Kavimler Göçü gibi, hızlı ve yıkıcı olmaktan ziyade, yavaş yavaş ve uzun bir sürece yayılan bir göç hareketi olarak değerlendirilebilir.

Ege Kavimler Göçü ile Anadolu’da Hitit devletinin yıkılması, Mezopotamya’daki Asur devletine, oluşan bu siyasî boşluktan yararlanma fırsatı yaratmışsa da, Mezopotamya’ya akan Arami aşiretleri, Asur devletine beklediği bu fırsatı değerlendirme şansı bırakmamıştır. Gerçekten, Aramiler, Yeni Asur Dönemi kaynaklarında, Asur krallarının baş etmekte güçlük çektikleri, kendileri için tehlike olarak gördükleri ve imparatorluk içerisinde yayılmalarının önüne geçemedikleri bir topluluk olarak zikredilirler. Hatta bu dönemde, Yeni Asur krallarının sıkça başvurduğu nüfus nakli uygulamasında, Aramiler ilk sırada yer almaktadır ki, bu durum da Aramiler’in ülke için tehlike olarak görüldüklerine işaret eden diğer bir husustur. Hem Anadolu hem Mezopotamya için tehlike arz

eden Aramiler hakkında yapılan araştırmalar son yıllarda hız kazanmıştır.

1.Aramiler'in Dili ve Kökeni Meselesi

Aramiler'in Eski Yakındoğu tarihinde bu kadar etkili olmalarında dillerinin büyük etkisi olmuştur. Çünkü Aramice, yalnızca Aramiler tarafından kullanılmamış, farklı etnik kökenden gelen toplumlar tarafından da benimsenmiş ve M.Ö.VII.yy'da ortak bir dil olarak Akadca'nın yerini almıřtır¹. Hatta söz konusu bölgelerde Arami hakimiyeti sona ermesine rağmen, Arami dili ve kültürü yaşamaya devam etmiştir.

Aramice, Sami dil grubunun kuzeybatı kolundandır. İbranice ve Fenikece ile akrabadır. M.S. VII.yy'da yerini Arapça alana kadar Yakındoğu'da en yaygın olarak kullanılan dil olmuştur. Örneğın, Pers imparatorluğunun idari dili Aramice'ydi. Hz.İsa'nın konuştuğu dilin de Aramice olduğu iddia ve kabul edilmektedir. Ayrıca Süryani Hristiyan kilisesi de Aramice'nin bir lehçesini kullanmıştır. (Günümüzde birçok Süryani kilisesi hala bu dili kullanmaktadır)². Bu durum da, Batı dünyasında Aramiler'e duyulan merakı arttırmıştır.

Aramiler'den sonra bölge hâkimiyeti, yine Sami kökenli olan Asur ve Babil devletlerine geçmiş, sonra da sırasıyla, önce Medler'in daha sonra Persler'in hâkimiyeti altına girmiştir. Bu dönemlerde dahi bölge, Sami özelliğini korumaya devam etmiş hatta kültürel yönden Persler'e daha baskın gelerek, daha önce de belirttiğimiz üzere, Arami dili Pers İmparatorluğu'nun resmi dili olmuřtur³. Pers hâkimiyetinden sonra, sırasıyla, Yunan, Roma, Bizans, Arap, Osmanlı ve Türk hâkimiyetleri devirlerinde de bölgede Arami kültürü ve dili mevcudiyetini muhafaza ettirmiştir. Bu durum,

¹ CAH III/2, 184-186.

² Kuhrt 2007, 15.

³Detay için bkz. Bae 2004, 1-20.

Aramiler'in kim olduğu problemini gündeme getirmiş ve bu merak, araştırmacıları uzun süre meşgul etmiştir.

Aramiler'in kökeni tartışmalarında “Ahlamu ve Sutu”⁴ topluluklarının adları ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu toplulukların Aramiler'in ataları olduğu yönünde görüşler mevcuttur⁵. Nitekim, M.Ö.XIII.yy'da, Aramiler'e komşu bütün kavimlerin, onları “Ahlamular”⁶ olarak adlandırdıkları anlaşılmaktadır. Örneğin, Hitit kralı III.Hattuşili, Babil kralı II.Kadaşman-Enlil'e yazdığı mektupta (KBo I, 10), Babil valisi İtti-Marduk-Balatu'nun genç Babil kralının, Ahlamular'ın yağmacı sürülerinin ve korkunç Asurlular'ın Babil elçilerini geçirmedeği bahanesiyle kandırarak Babil ile Hatti arasındaki elçi mübadelesini oyaladığını bildirmektedir. Bu mektuptan da onların yine Babil ile Amurru arasında yani Habur bölgesinde olduklarını anlıyoruz. III.Hattuşili'nin Asurlu çağdaşı

⁴Sutu, Babil dönemi kaynaklarında Fırat'ın güneyindeki çöl ve steplerde yaşayan, Mari ve Babil coğrafyalarına akınlar yaparak hırsızlıkla geçimini sağlayan bir topluluk adı olarak geçmektedir. Bkz. Gelb 1961, 38.

⁵ Tevrat dışında Aramiler hakkında bilgi veren ilk belgeler, EA 200 no'lu Amarna mektubu, III.Ur Sülalesi döneminden kalma bir metin, Naramsin'e ait bir başka metin, Drehem tabletleri arasında bulunan ve Şulgi'nin 46.yılına tarihlenen bir belge. Söz konusu metinlerde “Arami memleketi, Arami askeri” gibi ifadeler geçmektedir. Sumerliler'in nereye Arami memleketi dediklerini tam olarak bilemesek de, onları tarih sahnesine ilk çıktıklarında Mümbit-Hilal bölgesinde buluyoruz. Bkz. Kinal 1949, 194-195. Arami toplulukların Mümbit Hilal bölgesinde önemli ölçüde güç ve etkinlik kazanmaları ise, M.Ö.XI.yüzyıla rastlamaktadır. Bunda, çevre bölgelerde merkezi ve güçlü bir devletin olmaması da etkili olmuş olmalıdır. Çünkü bu dönemde artık Anadolu'da Hitit devleti tarihe karışmıştır. Hitit devletinin bakiyesi durumunda olan küçük beylikler vardır. Yine güçlü Mısır ve Babil devletlerinin bu dönemde etkinliğinin azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla Mümbit Hilal bölgesinde Arami gücünü kıracak henüz merkezi siyasi bir güç mevcut değildir. Bkz. Mazar 1962, 102.

⁶ Ahlamu kelimesi, M.Ö.XIV.yüzyıla ait çivi yazılı kaynaklarda, Aramiler ile ilişkili Batı Sami bir topluluk olarak geçmektedir. Bkz. Mazar 1962, 101. Kelime olarak ise, ilk defa Mari ekonomik metinlerinde geçmektedir. Bkz. Gelb 1961, 28-dipnot 5.

I.Salmanassar da analarında Hanigalbat kralı Sattuara'nın bir taraftan Hititler'den, diğer taraftan da Ahlamular'dan yardım gördüğünü fakat kendisinin bunları da mağlup etmiş olduğunu anlatmaktadır. Hatta kralın selefleri Arik-den-ilu ile I.Adad-Nirari de Ahlamu ve Sutu'ları mağlup etmiştir⁷.

Tüm bu bilgiler, Aramiler'le ilişkili söz konusu toplulukların Habur Nehri ile Mümbit Hilal bölgesi civarında yoğun olarak yaşadıklarını göstermektedir. Çalışmamızda ele aldığımız Bit-Bahiyani Arami Krallığı da Habur Nehri civarında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla krallık kurulmadan önce, bu bölgede Arami nüfusunun yoğun olarak varlığına şahit oluyoruz⁸.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda şunu rahatlıkla söylebiliriz ki, Aramiler, M.Ö.I.Binyıl başlarında Arabistan ve Suriye çöllerinden hareketle⁹, özellikle Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'ya gelerek, M.Ö.I.Binyıl süresince kısmen yerleşik düzene geçen, küçük devlet veya krallık şeklinde yapılanan, yarı-göçebe Batı Sami kökenli bir topluluktur. Söz konusu bu aşiretler, Anadolu'da Hitit devletinin bakiyesi olan topluluklarla da karışıp kaynaşarak Anadolu'nun etnik manzarasında yeni bir unsur olarak yer almışlardır.

Aramiler, Anadolu'da, günümüzde Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Gaziantep yörelerine yerleşerek¹⁰, Bit-Zamani, Bit-Gabbari ve Bit-Bahiyani¹¹ (Aramice Beth-Bagyan¹²) gibi büyük bir kısmı Anadolu

⁷Kınal 1949, 194-195.

⁸Krallığın Yeni Asur Dönemi'ndeki yeri hususunda bkz. EK 2.

⁹Malamat 1973, 134.

¹⁰Günaltay 1987, 282.

¹¹ Bit-Zamani/Amedi, Bit-Gabbari/Sam'al, Bit-Bahiyani/Tel Halaf gibi, Arami şehirlerinin isimleri, "ev" anlamına gelen Aramice "Beth" ve Akadca "Bit" kelimeleri ile kenti kuran ya da yöneten kişinin adının birleşiminden oluşmaktadır. Buna göre Bit-Bahiyani adı "Bahiyani'nin evi" anlamına gelmektedir. Bkz. Dion 1995, 1287. Akadca "bit(um)" kelimesinin "aile" anlamına geldiği de göz önüne alınırsa bu adın "Bahiyani'nin ailesi" anlamına da geldiği ve bölgede aşiret

toprakları¹³ içerisinde yer alan önemli krallıklar kurmuşlardır¹⁴. Söz konusu dönemde, adı geçen Arami krallıklarının, Asur ülkesine baskınlar düzenlediği, kent ve köyleri yakıp yıktıkları, halkı köleleştirdikleri ve sürülere el koydukları anlaşılmaktadır¹⁵. Bu nedenle Asur kralları, Arami krallıkları üzerine sık sık sefer düzenlemişler ve bu seferleri yazıya geçirerek günümüze ulaşmalarını mümkün kılmışlardır. Asur krallarının mücadele ettiği bu krallıklardan birisi de, çalışmamızda ele alacağımız Bit-Bahiyani Krallığı'dır.

2. Asur Kaynaklarına Göre Bit-Bahiyani-Asur İlişkileri

Bit-Bahiyani Krallığı hakkındaki bilgilerimizi, daha önce de belirttiğimiz üzere, özellikle Yeni Asur Dönemi yazılı kaynaklarından öğrenmekteyiz. Asur kral yıllıkları, dönem hakkında bilgi veren yegane kaynaklardan olup, özellikle Asur krallarının çevre bölgelere yaptığı askerî seferler hakkında bilgi verirler. Bit-Bahiyani Krallığı'nın adı da, kral yıllıklarında, Asur krallarının bölgeye yaptığı seferler vesilesi ile geçmektedir.

Asur kralları fethettikleri bölgelere genellikle Asurlu bir yönetici atamışlar ve böylece mutlak kontrolü sağlamaya çalışmışlardır. Çivi yazılı metinler incelendiği zaman Bit-Bahiyani krallığında, yönetici zümrenin yerli halktan olduğu, Asur kralına sadık kaldıkları ve haraç ödedikleri sürece iç yönetimlerinde serbest bırakıldıkları anlaşılmaktadır. Dikkat çekici diğer bir husus ise,

yapılanmasının varlığına işaret ettiği görülmektedir. Bu yapılanma günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. "Bit(um)" kelimesinin "aile" anlamına gelmesi ile ilgili olarak bkz. Gelb-Landsberger vd. 1998, 282.

¹² Bryce 2009, 128.

¹³ Bit-Bahiyani krallığının merkezi olarak geçen Tel-Halaf/Guzana bölgesi günümüzde Suriye sınırları içerisinde bulunmaktadır.

¹⁴ Pitard 1994, 212; Brock-Taylor 2001, Bölüm IV.

¹⁵ Diakov-Kovalev 2008, 198.

kayıtlarda söz konusu krallığın Asurlularca fethedildiğine dair bir ifadenin olmamasıdır¹⁶.

Kral yıllıklarından öğrendiğimize göre, Bit-Bahiyani Krallığı'nın başkenti, günümüzde Türkiye-Suriye sınırında yer alan Guzana (Tel Halaf)'dır¹⁷. Bu nedenle metinlerde ilk başlarda Guzana krallığı olarak adlandırılmış, zaman zaman da yönetici adıyla anılarak Bit-Bahiyani¹⁸ adıyla anılmıştır¹⁹. Gerçekten, M.Ö.X.yüzyıla tarihlenen ünlü Tel-Feheriye'deki çift dilli yazıtlarda, Arami krallarından Hadad-yis'i²⁰ (Akadca Adad-It'i), Akadca yazıtta Guzana valisi, Aramice kısımda ise Guzana kralı olarak geçmektedir²¹. Demek ki, Asur krallarının gözünde bir vali (şakin māti [āl] gūzāni) olmasına rağmen, yerli nüfus onu kral olarak görüyordu²².

¹⁶Millard 1983, 105.

¹⁷Bölgede ilk kazılar, şehri ilk kez keşfeden Alman araştırmacı Max von Oppenheim tarafından gerçekleştirilmiş ve Kral Kapara'ya ait bir tapınak-saray ortaya çıkarılmıştır. Ele geçen malzemeden, É.GAL-lim 'Ka-pa-ra "Kapara'nın Sarayı" ifadesi, net olarak okunmaktadır. Bkz. Pitard 1995, 104. Bununla birlikte ele geçen tüm arkeolojik malzeme Oppenheim, Schmidt, Langenegger gibi bölgede kazı ve inceleme yapan araştırmacılar tarafından Almanca olarak yayınlanmıştır. Bkz. Oppenheim 1931; Oppenheim-Schmidt, 1945; Oppenheim-Langenegger vd. 1950.

¹⁸Yeni Asur Dönemi yazılı kaynaklarında, Guzana kelimesinin önünde URU ideogramı vardır ki, bu işaret bir şehri, vilayeti ifade eder. URU.gu-za-ni gibi.Bkz. SAA XII, 003, st.17; SAA XII, 003, st.6. Bahiyani kelimesi ise, metinlerinde, ^mba-hi-a-ni, ^mba-hi-a-nu şeklinde bir şahıs adı olarak geçmektedir. Bkz. SAA VI, 060, st.3; SAA VI, 200, st.6. Hatta bir metinde, NA₄.KIŠIB ^mba-hi-a-ni "Bahiyani'nin mührü" ifadesi net olarak okunabilmektedir. Bkz. SAA VI, 066, st.1.

¹⁹Millard-Bordreuil 1982, 138 vd.

²⁰Hadad-yis'i hakkında detay için bkz. Assaf 1981, 3-21.

²¹Bordreuil 1997, 301; Mieroop 2006, 263.

²²Kuhrt 2007, 20.

Tel-Feheriye şehri, metinlerde Sikani şehri olarak geçmekte olup²³, Guzana, Sikani ve Zarani şehirleri Habur Nehri²⁴ üzerinde olmaları nedeniyle yazıtta birlikte zikredilmektedirler. Yazıt, gerçek boyutlarda ayakta duran bir erkek heykeli üzerine oyulmuştur²⁵. İlgili kısım şöyledir:

- “(19) NU ¹IO-İd-‘i šá-kin URU gu-za-ni
 (20) URU si-ka-ni u URU za-ra-ni
 (23) NU šu-a-te UGU mah-
 (24)-ri-e ú-šá-tir ina IGI ^dIŠKUR
 (25) a-šib URU si-ka-ni EN ÍD ha-bur
 (26) NU- šú iz-qu-up

“*Sikani, Zarani ve Guzana şehirlerinin yöneticisi Adad-İt'i'nin heykeli...Bu heykel, daha önce dikilen heykellerden daha büyüktür..Habur'un yöneticisi, Sikani'de yaşayan Adad'dan önce heykelini (buraya) dikti...*”²⁶.

Sonraki dönemlere ait Asur yazılı kaynaklarında ise Guzana yöneticilerin, “Bit-Bahiyani adam” olarak adlandırıldıkları görülmektedir. Söz konusu Asur yazılı kaynakları, II.Adad-Nirari, II.Asumnasirpal, III.Salmanassar ve II.Sargon dönemlerine aittir.

2.1.II.Adad-Nirari Dönemi (M.Ö.912-891)

“*Arami*” adı Asur Kralı I.Tiglat-Pileser döneminde, yaklaşık olarak M.Ö.1100 civarına tarihlenen Asurca belgelerde geçmekle

²³Sikan/Sikanu şehri, Mitanni krallığının başkenti Waşşukani ile özdeşleştirilmektedir. Bryce 2009, 243.

²⁴Habur Nehri, konumu itibarıyla Mezopotamya'daki devletler açısından Fırat Nehri kadar önemli bir rol oynamaktaydı. Bu iki nehir, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'dan güneye, Asur ve Babil ülkelerine giden önemli yollar üzerinde bulunmaktaydı. Çivi yazılı kaynakların verdiği bilgilere göre Asur kralları, askeri seferlerinde bu bölgeleri hem bir geçiş güzergahı hem de duraklama istasyonları olarak kullanmışlardır. Bkz.Russell 1985, 57.

²⁵Mieroop 2006, 265.

²⁶Russell 1985, 65-66; Metnin tamamı için bkz. Greenfield-Shaffer 1983, 109 vd.

birlikte²⁷, “*Bit-Bahiyani*” adı ilk kez Asur kralı II. Adad-Nirari (M.Ö.912–891)’nin yıllıklarında geçmektedir²⁸.

Asur kralı bölgeye yaptığı bir seferden bahisle, M.Ö.894’te²⁹, Bit-Bahiyani kralı Abi-Salamu’nun hâkimiyeti altında olan önemli kentleri ele geçirdiğini ve Bit-Bahiyani kralını haraca bağladığını yazmaktadır³⁰.

İlgili bölüm şöyledir:

(100) ÍD ha-bur lu e-bir a-na URU gu-za-a-ni

(101) šá 'a-bi-sa-la-mu DUMU-ba-hi-a-ni u-kal-lu-ú-ni lu a-lik ana URU si-ka-a-ni

(102) šá ina SAG e-ni šá ÍD ha-bur GAR-nu-ni lu KU₄-ub³¹.

“...*Habur Nehri’ni geçtim ve Bit-Bahyanili adam Abi-Salamu’nun ele geçirdiği Guzana kentine yürüdüm. Habur Nehri’nin doğduğu Sikani kentine girdim.....*”³².

Bit Bahiyani Krallığı’nın doğusunda, günümüzde Mardin-Tur Abdin’in güneyinde, Nusaybin (Nisibis) yakınlarında, Temanitler soyundan gelen başka bir Arami Krallığı bulunmakta idi. Asur’a coğrafi olarak daha yakın olan bu krallık, altı saldırıdan sonra

²⁷ I.Tiglat-Pileser, Asur’un güneybatıya yayılımı esnasında Aramiler’le de mücadele ettiğini, bu mücadeleler sonucunda 6 Arami şehrini ele geçirdiğini ve ülkesine pek çok ganimetle döndüğünü yazmaktadır. Bkz. Pitard 1994, 210-211; Layton-Pardee 1988, 172; Yine I.Tiglat-Pileser analarında: “...*Ahlamu Aramileri’ni takiben, 1 yıl içerisinde 2 kez (olmak kaydıyla) Fırat’ı 28 kez geçtim...*” demektedir. Bkz. Healy-McBridge 2000, 5. Dolayısıyla söz konusu dönemde Orta Fırat bölgesinde Arami varlığından söz edilebilir. Bkz. Bowman 1948, 66; Mazar 1962, 101. Sommer’e göre bu ikili adlandırma, Aramiler’in Ahlamular’ın yerine geçmesiyle izah edilebilir. Hannibalbat-Mitanni, Urartu-Nairi örneklerinde olduğu gibi. Bkz. Kinal 1949, 195.

²⁸ Bryce 2009, 128.

²⁹ RIMA II, 153; Millard-Bordreuil 1982, 136.

³⁰ Bryce 2009, 243; Millard 1983, 104-105.

³¹ Russell 1985, 66.

³² RIMA II, 152 vd.; Melville vd. 2006, 283-284; Roux 1969, 257.

ancak ele geçirilebilmiştir. II.Adad-Nirari, yıllıklarında bunu şöyle anlatmaktadır:

“Adad-dan adını alan yılda güçlü silahlarım öfke saçarken altıncı kez Hanigalbat topraklarına yürüdüm. Nur-Adad’ı, Temanniler’i Nusaybin şehrine hapsettim (ve) etrafına yedi tabya dizdim. Oraya Asur-dini-amur’ı başkomutan atadım. Öbürü (Nur-Adad) orada kayaç içine önceden olmayan bir hendek kazdırmıştı, çepeçevre sariyordu (şehri). Eni dokuz kübitti (yaklaşık 5 metre), su seviyesine kadar inilmişti. Duvar hendeğin dibindeydi. Savaşçılarımın onun hendeğini alev gibi dolaştım, ona sesleniyorlardı: “Kralın kükreyişi ölümcül selden daha güçlüdür.” Ben de tuzaklar [kurdum] ona (ve) (onu) tahıldan mahrum ettim.”³³

II.Adad-Nirari, bu suretle, Hanigalbat ve Habur bölgesinin denetimini ele geçirmiş ve Bit-Bahiyani krallığı başta olmak üzere Arami krallıkları üzerine üstünlük sağlamıştır.

2.2.II.Aurnasirpal Dönemi (M.Ö.883-859)

Asur kralı II.Aurnasirpal, tahta çıkışının ilk yıllarında M.Ö.882/881’de, Kargamış üzerine yaptığı seferden bahisle, Guzana kralı Sassu-nuri’den³⁴ haraç aldığını belirtir³⁵ ki, bu durum Asur-Bit-Bahiyani ilişkilerinin daha ziyade ekonomik menfaatler doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir³⁶. Kral şöyle demektedir:

“İyyar ayının 8’inde, Kalah’tan yola çıktım. Dicle Nehri’ni geçtim ve Hatti ülkesinde Kargamış şehrine ulaştım. (Sonra) Bit-

³³ Metnin tamamı için bkz. Melville vd. 2006, 282-285.

³⁴ Akadca Šamaš-nuri (^{1d}UTU.ZALAG). Söz konusu Guzanalı yönetici, eponim listelerinden anlaşıldığına göre M.Ö. 866 yılında hüküm sürmüştür ki, onun dönemi II.Aurnasirpal dönemine tekabül etmektedir. Bkz. Millard 1983, 105.

³⁵ Millard-Bordreuil 1982, 136; Roux 1969, 259. Hem Guzana hem de Kargamış, Asur için Akdeniz yollarının güvenliği açısından önem arz etmektedir.

³⁶ RIMA II, 203.

*Bahiyani'ye girdim. Bit-Bahiyani kralının altın, gümüş, bronz, savaş arabaları, süvariler ve atlardan oluşan haracını aldım...Bit-Bahiyani'den yola çıktım...*³⁷. Dolayısıyla bu dönemde Bit-Bahiyani Krallığı, Asur'a vergi ödeyen vassal bir krallık konumundadır³⁸.

2.3.III.Salmanassar Dönemi (M.Ö.858-824)

Asurca belgelerde Bit-Bahiyani Krallığı hakkındaki sonraki bilgi, III.Salmanassar (M.Ö.858-824) döneminden gelmektedir. Asur Kralı, Urartu kralı Aramu'ya karşı yaptığı bir sefer dönüşünde Guzana kralı Asu'yu yendiğini yazmaktadır:

*“.....O zamanda krallığımın başlangıcında saltanatımın ilk yılında krali tahtıma merasimle oturduğum zaman, savaş arabalarımı ve ordularımı topladım..... Urartulu Aramu'nun krali şehri Sugunia'ya yaklaştım. Şehre saldırdım ve zapt ettim. Çok sayıda askerini öldürdüm. Ganimetlerini götürdüm. Şehrinin kapısının önüne başlardan oluşan bir piramit diktim. Civarındaki 14 şehri yaktım. Sugunia'dan yola çıktım. Nairi Ülkesinin Denizi'ne indim. denizde silahlarımı yıkadım. Tanrılarımı kurbanlar sundum. O zamanda kendimin bir tasvirini yaptım. Üzerine yüce efendi Asur'un şerefini ve kudretimin gücünü yazdım. Onu denizin kenarına diktim. Denizden dönüşümde Guzanalı Asu'nun at, sığır, koyun, şarap, iki hörgüçlü iki deveden oluşan haracını kabul ettim, onları şehrim Asur'a taşıdım”*³⁹.

III.Salmanassar döneminde Bit-Bahiyani'den haraç alınmasına rağmen, Asur kralının saltanatının son yıllarında yaşanan hanedan çatışmaları, Asur devletinin gücünü ve merkezî otoriteyi zayıflatmıştır⁴⁰. Bu durumu fırsat bilen birçok krallık gibi Arami

³⁷Strawn 2006, 287.

³⁸Millard, 1983, 105.

³⁹ARAB I, no. 598, 628, 632.

⁴⁰Mieroop 2006, 283.

krallıkları da Asur'a vergi ödemeyi reddetmişlerdir⁴¹. Bit-Bahiyani kralı Kapara döneminde böyle bir isyanın çıkmış olması imkan dahilindedir⁴². Bit-Bahiyani Krallığı'nın, III.Salmanassar'dan sonraki dönemde de vergi verme hususunda isteksiz davrandığı tespit edilmektedir. Bu isteksizliğe rağmen söz konusu krallık, genel olarak değerlendirildiğinde Asur'a sadık bir krallık konumdadır⁴³.

Eponim listeleri⁴⁴ ise, Asur kralı III.Assur'dan (M.Ö.771-754) döneminde Guzana'da Bur-Sagale'nin yönetiminde bir isyan çıktığını haber vermektedir. Listeler, bu olayı M.Ö.763'e tarihler ki, aynı yıl bir güneş tutulmasından da bahsedilmektedir⁴⁵. Yazılı kaynaklarda ise, III.Assur'dan'ın Guzana'ya yaptığı başarısız bir seferden bahsedilmektedir⁴⁶. Buradan, daha önce de belirttiğimiz üzere, Bit-Bahiyani Krallığı'nın, büyük ihtimalle, vergilerin ağırlığı yüzünden Asur'a isyan ettiğini anlıyoruz.

2.4.II.Sargon Dönemi (M.Ö.722-705)

Bit-Bahiyani Krallığı hakkında son bilgilerimiz ise, Asur kralı II.Sargon (M.Ö.722-705) döneminden gelmektedir. Bu dönemde, Asurlu bir yönetici olan Aşıpa⁴⁷, II.Sargon'a bir mektup

⁴¹ Millard 1983, 105.

⁴² Millard 1983, 106. EK 1'de Kral Kapara dönemine ait sarayın girişi gösterilmektedir. Bkz. Oppenheim 1931.

⁴³ Millard 1983, 105.

⁴⁴ Akadca limmu. Yıllara belirli memurların isimleri verilerek oluşturulan listeler, dönem hakkında bilgi veren ana kaynaklar arasındadır. Tüm liste için bkz. Millard 1994; Melville vd. 2006, 293 vd.

⁴⁵ Melville vd. 2006, 297; Mieroop 2006, 276. Eponim listelerinde Asur kralı III. Adad-Nirari döneminde, M.Ö.808'de Nergal-İlaya Guzana kralı olarak gözükmeye rağmen onun dönemi hakkında yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bkz. Strawn 2006, 296.

⁴⁶ Roux 1969, 274.

⁴⁷ Tuşhan şehrinin üst düzey yöneticisidir. Bu hususta bkz.Parker 2001, 224.

göndererek, bir Urartu şehri olan Pulua'da⁴⁸ Urartu yöneticilerinin isyan hazırlığı içinde olduklarını ve bölgede tansiyonun yükseldiğini haber vermiştir⁴⁹. Kendisi de buna mukabil Guzana'dan destek beklediğini belirtmektedir⁵⁰.

1. [a-na LUGAL] EN-ia
2. [ARAD-ka^m]a-ši-pa-a
3. lu DI-mu a-na LUGAL
4. EN-ia a-dan-niš
5. DI-mu a-na URU.bi-rat
6. a-na KUR ša LUGAL EN-ia₂
7. LU₂.03.U₅ LUGAL EN-ia₂
8. ša il-li-kan-ni
9. ma-a EN.NUN-ka lu dan-na-at
10. EN-NUN dan-na-at a-dan-niš
11. 03.LU₂^v.EN.NAM-MEŠ ina URU.pu-lu-a
12. 03.LU₂^v.NAM-MEŠ ina URU.da-ni-ba-ni
13. ina pu-tu-ni TA ANŠE.a-sap-pi
14. pu-uh-ru: a-ni-nu
15. EN.NUN ina pu-tu-šu-nu
16. ni-na-sar: UN-MEŠ gab-bu
17. ina E₂-BAD₃-MEŠ in aba-te
18. an-ni-te ša ID₂ šu-nu
19. a-ni-[nu ni]-za-az
20. inakırık.....
21. ni-na-sar.....
-ina URU.gu-za-a-ni [il]-li-ku-u-ni [nu-ku] LU₂^v. ERIM-MEŠ [lu-ra]-mu-u-ni....

⁴⁸URU.Pu-li-a-a. Bkz. SAA V, 145, r 4. ; Kessler, 1980, 65'te Pulua'nın önemli bir Urartu şehri olduğu ve günümüzde Palu ile özdeşleştirilmesi gerektiği görüşündedir.

⁴⁹SAA V, 22.

⁵⁰Dubovsky 2005, 43.

“ Efendim, kralıma, hizmetçin Aşıpa’dan...Kralımın sağlığı iyi olsun. Kralımın kaleleri, toprakları iyidir.....Pulua’da 3 ve Danibani’de başka bir 3 yönetici, hayvanları ile birlikte bize karşı toplandı. Onları karşıdan izliyoruz. Tüm insanlar, müstahkem mevkilere yerleşmiş durumda, koyun ve öküzler (ise) nehrin bu kenarındadır. Biz hazır bekliyoruz ve zamanı kolluyoruz...Bizimle olması gereken 500 adam Guzana’ya neden gitti? Onlar serbest bırakılsın (bize katılsın)....”⁵¹.Burada Asurlu yöneticinin Urartu’ya karşı Guzana’dan destek beklemesi dikkat çekicidir.

Yeni Asur krallarının sıkça başvurduğu toplu nüfus nakli ile ilgili bir mektuptan Guzana bölgesine Babililer’in nakledildiğini öğreniyoruz. Büyük kısmı kırık olan bu mektubun ilgili kısmı şöyledir:

2.[X X X X X X]KA₂.DINGIR.KI
.....kırk.....
- r.3.[X X X X X X] lu-bi-lu-ni-şu₂
4.[X X X X X X]be-li₂ iş-pur-an-ni
5.[ma-a X X X]-ka a-na URU.gu-za-[na]
6.[X X X şup]-ra-aş₂-şu₂
7.[X X X X LU₂].ENGAR-MEŞ LU₂.SIPA-MEŞ
8.[X X X X X X]lu-še-ši-bu
9.[X X X URU.gu]-za-na-a-a şu₂-u

“Babil.....onu (oradaki halkı) buraya getirmeliler. (Kralım), efendim, bana (şöyle) yazdı: Onu Guzana şehrine gönder!...Çobanları, çiftçileri orada yerleştir...Guzana’ya....”⁵².

Mektuptan, Guzana bölgesine, belki de sahip olduğu stratejik konum nedeniyle Babil’den nüfus nakli yapıldığı, böylece Asur krallarının bir tampon bölge oluşturmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılabilir.

⁵¹ SAA V, 21.

⁵² SAA XV, 257.

II.Sargon döneminde Guzana kralının adı açık olarak belirtilmesi de eponim listelerine göre, M.Ö.706'da Mutakkil-Asur, Guzana valisidir⁵³. Bu bilgi, Bit-Bahiyani krallığına dair elimizdeki son yazılı kayıttır.

Asur kral yıllıkları ve eponim listelerinin verdiği bilgiler dikkate alındığında ise, karşımıza aşağıdaki tablo çıkmaktadır. Burada, Asur kralı ile çağdaşı Guzana kralı gösterilmektedir.

Asur	Guzana/Bit-Bahiyani
II.Adad-Nirari	Abi-Salamu
II.Asurnasirpal	Sassu-Nuri
III.Salmanassar	Asu ve Kapara
III.Assurdan	Bur-Sagale
II.Sargon	Mutakkil-Asur

Mevcut çivi yazılı kayıtların büyük kısmının kırık ve eksik olması, söz konusu kralların dönemin diğer büyük devletleri ile ilişkileri hususunda bilgi sahibi olmamıza engel olmaktadır. Krallığın Asur devleti ile ilişkileri ise, vassallık statüsünde kalmaktadır.

SONUÇ

M.Ö.I.Binyıl'da Mezopotamya'ya yapılan Arami göçleri, Asur devletini uzun süre meşgul etmiş ve Asur krallarını, bu topluluklar tarafından kurulan krallıklar ile mücadele etmeye zorlamıştır. Söz konusu krallıklardan birisi de, belgelerde bölge adına atfen Guzana veya yöneticisinin adına atfen Bit-Bahiyani şeklinde anılan Arami Krallığı'dır. .

Bit-Bahiyani Krallığı hakkında bilgilerimiz, Asur krallarının bölgeye yaptığı seferleri anlattıkları yıllıklardan ve bu dönemde oluşturulan eponim listelerinden gelmektedir. Asur kralları, ya doğrudan bu krallık üzerine sefer düzenlemişler ya da bu krallığa

⁵³ Mieroop 2006, 277.

yakın bölgelere yaptıkları sefer öncesi veya sonrasında bu krallıktan vergi almayı ihmal etmemişlerdir. Buna göre, krallık, Asur devletine vergi veren vassal bir krallık konumundadır. Zaman zaman vergi verme konusunda isteksiz davransa da, genel olarak değerlendirildiğinde Bit-Bahiyani Krallığı, Asur devletine sadık bir krallık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, yazılı kayıtların yetersiz olması, söz konusu krallık hakkında sınırlı bilgiler edinmemize sebep olmaktadır.

Yeni Asur krallarının yoğun olarak başvurduğu nüfus nakli uygulamasında, Guzana bölgesinin zikredilmesi ve bir kısım Babilli'nin Guzana'da yerleştirilmesi, Asur kralları tarafından, güvenli bir tampon bölge oluşturulmaya çalışıldığını düşündürmektedir. Bu düşünce, Guzanalı yöneticilerin genellikle yerli halktan seçilmesi ile de güç kazanmaktadır. Gerçekten, çift dilli Akadca-Aramice yazıtlarda yöneticilerin, Asur krallarınca “vali” olarak adlandırılmalarına karşın, Aramice kısımda “kral” olarak ifade edilmeleri, yerli halkın gözünde bu yöneticilerin sahip olduğu konumu göstermesi bakımından önemli olduğu kadar, Asurlularca bu yöneticilere duyulan güveni de ispatlar mahiyettedir.

II.Adad-Nirari döneminden II.Sargon dönemine kadar olan süreçte Asurca belgelerde adları geçen Guzanalı yöneticilerin Asur krallarına haraç ödemesi, Asur devleti ile yakın ilişkiler kurmuş olduklarını gösterir ki, bu durum, doğal olarak Urartu krallarının hoşuna gitmeyecektir. Buradan, söz konusu krallığın dönemin büyük devletleri arasında denge politikası güttüğü tahmin edilebilir. Dolayısıyla, Bit-Bahiyani krallığının Urartu devletine karşı, dönemin süper gücü Asur devletine yakın olmasını mantıklı bir siyaset olarak değerlendiriyoruz. Bundan sonra ise, krallıkla ilgili olarak tarihi kayıtlar susmaktadır. Ancak, Asur devletinin ortadan kalkması ile, Bit-Bahiyani Arami Krallığı'nın, Yeni Babil devletinin hakimiyeti altına girdiği tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

ARAB I: D.D.Luckenbill, Ancient Records of Assyria and Babylonia, Vol.I, Historical Records of Assyria from Earliest Times to Sargon, The University of Chicago Press, Chicago 1926.

Assaf 1981: Ali Abou Assaf, "Die Statue des HDYS'Y, König von Guzana", Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 113, 1981, 3-22.

Bae 2004: Chul-hyun Bae, "Aramaic as a Lingua Franca During the Persian Empire (538-333 B.C.E.)", Journal of Universal Language 5, 2004, 1-20.

Bordreuil 1997: Pierre Bordreuil, "Fakhariyah Aramaic Inscriptions", The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East, (Ed.) Erich Meyers, Vol.2, 1997, 300-301.

Bowman 1948: R.A. Bowman, "Arameans, Aramaic and the Bible", Journal of Near Eastern Studies, Vol.7, No.2, 1948, 65-90.

Brock-Taylor 2001: S.P.Brock-D.Taylor, The Hidden Pearl: The Syriac Orthodox Church and Its Aramaic Heritage Vol.I, Rome 2001.

Bryce 2009: T.Bryce, The Routledge Handbook of The Peoples and Places of Ancient Western Asia-The Near East from the Early Bronze Age to the fall of the Persian Empire, Routledge, New York 2009.

CAH III/2 : J.Oates, "The Fall of Assyria (635-609 B.C.)", Cambridge Ancient History, (ed.) John Boardman, I.E.S.Edwards, N.G.L. Hammond, E.Sollberger, C.B.F.Walker, Vol.III, Part II, The Cambridge University Press, Second Edition, UK 2008.

Diakov-Kovalev 2008: V.Diakov-S.Kovalev, İlkçağ Tarihi, Cilt 1, Çev. Özdemir İnce, Yordam Yay., İstanbul 2008.

Dion 1995: P.E. Dion, "Aramaean Tribes and Nations of First Millennium Western Asia", Civilizations of The Ancient Near East, Vol.I, (ed.) J.M. Sason, 1995, 1281-1294.

Dubovsky 2005: P.Dubovsky, "A Study of the Neo-Assyrian Intelligence Services and Their Significance for 2 Kings 18-19", Harward University, PhD Dissertation, Cambridge 2005.

Gelb 1961: I.J.Gelb, "The Early History of the West Semitic Peoples", Journal of Cuneiform Studies, Vol.15, No.1, 1961, 27-47.

Gelb-Landsberger vd. 1998: I.J.Gelb-B.Landsberger, A.Leo Oppenheim, Erica Reiner (Ed.), The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Vol.2, Chicago 1998, 4.Basım.

Greenfield-Shaffer 1983: J.Greenfield-A.Shaffer, "Notes on the Akkadian-Aramaic Bilingual Statue from Tell Fekherye", Iraq 45, 1983.

Günaltay 1987: Ş.Günaltay, Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, TTK, 2.Baskı, Ankara 1987.

Healy-McBridge 2000: M.Healy-A.McBridge, The Ancient Assyrians, Osprey Publishing, UK 2000.

Kessler 1980: K.Kessler, Untersuchungen zur historischen Topographie Nordmesopotamiens: nach keilschriftlichen Quellen d. L. Jahrtausends v.Chr., Reichert, Wiesbaden 1980.

Kınalı 1949: A.D.Sommer, "Les Arameens", L'orient Ancien Illustre N. 2, Librairie A. Maisonneuve, Paris 1949, 124 S. 8, Çev. F.Kınalı, D.T.C.F. Dergisi F.13, Ankara 1949, 193-205.

Kuhrt 2007: Amélie Kuhrt, Eskiçağ'da Yakındoğu (M.Ö.3000-330), Çev.Dilek Şendil, C.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,İstanbul 2007.

Layton-Pardee 1988: S.C.Layton-D.Pardee, "Literary Sources for the History of Palestine and Syria: Old Aramaic Inscriptions", The Biblical Archaeologist, Vol. 51, No. 3, 1988, 172-189.

Malamat 1973: A.Malamat, "The Aramaeans", Peoples of Old Testament Times, (ed.) D.J.Wisemann, Oxford 1973, s.134-155.

Mazar 1962: Benjamin Mazar, "The Aramean Empire and Its Relations with İsrail", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 25, No.4, (Dec.1962), 97-120.

Melville vd. 2006: S.C. Melville, "Neo-Assyrian and Syro-Palestinian Texts I (II.Adad-Nirari)", (Ed.) M.W. Chavalas, *The Ancient Near East (Historical Sources in Translation)*, Blackwell Publishing, UK 2006.

Mieroop 2006: Van de Mieroop, *Antik Yakındoğu'nun Tarihi (İ.Ö.3000-323)*, Çev.Sinem Gül, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.

Millard 1994: A.Millard, *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC*, *State Archives of Assyria Studies*, Vol.II, Helsinki 1994.

Millard-Bordreuil 1982: A.R.Millard-P.Bordreuil, "A Statue from Syria with Assyrian and Aramaic Inscriptions", *The Biblical Archaeologist*, Vol.45, No.3, 1982, 135-141.

Oppenheim 1931: M. Oppenheim, *Tell Halaf*, Leipzig 1931.

Oppenheim-Langenegger vd. 1950: M.Oppenheim-Langenegger- Müller-Naumann, *Tell Halaf III*, Berlin 1950.

Oppenheim-Schmidt 1945: M.Oppenheim-H.Schmidt, *Tell Halaf I*, Berlin 1945.

Parker 2001: B.J.Parker, *The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics*, Helsinki University Press, Helsinki 2001.

Parpola-Porter 2001: S.Parpola-M.Porter, *The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period*, Helsinki 2001.

Pitard 1994: Wayne T. Pitard, "Arameans", *Peoples of the Old Testament World*, (ed.) Alfred J. Hoerth, Gerald L. Mattingly, and Edwin M. Yamauchi, Grand Rapids: Baker Books, 1994, 207-230.

Pitard 1995: Wayne T. Pitard, *Ancient Damascus, A Historical Study of the Syrian City-State from Earliest Times until Its Fall to the Assyrians in 732 BCE*, Eisenbrauns, 2.Basım, USA 1995.

RIMA II: A.K. Grayson, *Assyrian Rulers Early 1st Millennium B.C (1114-859 B.C.)*, Vol.1 (The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Assyrian Periods, Vol. 2), University of Toronto Press, London 1991.

Roux 1969: G.Roux, *Ancient Iraq*, Great Britain 1969.

Russell 1985: H.F.Russell, "The Historical Geography of the Euphrates and Habur According to the Middle-and Neo-Assyrian Sources", *Iraq*, Vol.47 (1985), 57-74.

SAA V: G.B.-Lanfranchi, S.Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces*, State Archives of Assyria, Volume V, Helsinki 1990.

SAA VI: T.Kwasman- S.Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III through Esarhaddon*, State Archives of Assyria, Volume VI, Helsinki 1991.

SAA XII: L.Kataja-R.Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*, State Archives of Assyria, Volume XII, Helsinki 1995.

SAA XV: A.Fuchs-S.Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part III: Letters from Babylonia and the Eastern Province*, State Archives of Assyria, Volume XV, Helsinki 2001.

Strawn 2006: B.A.Strawn, "Neo-Assyrian and Syro-Palestinian Texts I (II.Asumnasirpal)", (Ed.) M.W. Chavalas, *The Ancient Near East (Historical Sources in Translation)*, Blackwell Publishing, UK 2006.

EK 1: Tel Halaf, Tapınak-Saray'ın Girişı

EK 2: Yeni Asur Dönemi'nde Bit-Bahiyani Krallığı
(Parpola-Porter,2001)

